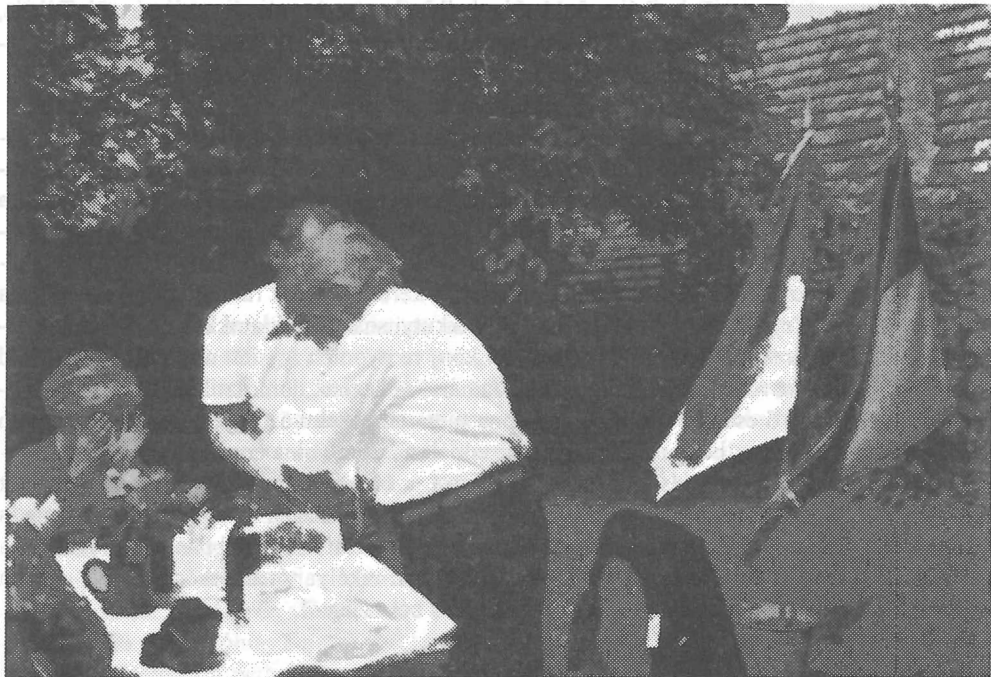

Leányfalu, 1985. június 22: két zászlósúr egymásnak gratulál (Tarnai Andor és Tolnai Gábor),
tetszését nyilvánítja Péter Katalin

BÚCSÚ TARNAI ANDORTÓL

TARNAI ANDOR TUDOMÁNYOS ÉLETRAJZA ÉS MŰVEINEK VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIÁJA

1.

Tarnai Andor 1925. augusztus 23-án született Gyulán. 1943-ban az egri ciszterci gimnáziumban érettségizett. 1943–1948 között a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–latin szakán tanult, az Eötvös Kollégium tagja volt. Többek között Alszeghy Zsolt, Domanovszky Sándor, Huszti József, Kornis Gyula, Laziczius Gyula, Lukács György, Moravcsik Gyula, Pais Dezső, Zsirai Miklós voltak tanárai. Horváth Jánosnak a legrégebb verses emlékeinkről, a Mohács utáni irodalomról, a magyar romantikus drámáról, a nemzeti klasszicizmusról szóló előadásait hallgatta. Mestereitől – mint Klaniczay Tibor és Tolnai Gábor fogalmazott – „a legmagasabb fokon sajátította el a tények tisztelét, a források és adatok hiánytalan összegyűjtésének igényét s a filológiai erudíció műhelytitkait”.

1949-től az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában dolgozott, 1958 áprilisától az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, 1969-től főmunkatársa, 1979-től fősztályvezetője lett. 1980 júliusában az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékére nevezték ki egyetemi tanárnak, majd október 16-i ülésén a kari tanács tanszékvezetővé választotta. 1994 júniusáig töltötte be ezt a tisztséget.

1966-ban lett kandidátus, 1981-ben az irodalomtudományok doktora. 1988-ban Akadémiai Díjban részesült. 1990 májusában a magyarországi latin irodalomtörténet terén kifejtett munkássága elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. A Művelődéstörténeti Bizottság tagja, az Irodalomtudományi Bizottság és a Textológiai Munkabizottság elnöke, az Osztrák–Magyar Vegyesbizottság társelnöke volt.

Tagja volt az Irodalomtörténeti Közlemények és a Magyar Könyvszemle szerkesztőbizottságának. Az *Irodalomtudomány és Kritika* és a *Magyarországi Tudósok Levelezése* című kötet sorozatok alapító főszerkesztője, a *Régi Magyar Prózai Emlékek* szerkesztője volt.

1975–1976-ban a bécsi egyetem vendégtanára, 1991–1993 között pedig a berlini Humboldt Egyetemen kapott katedrát.

Első kötete, egy XVIII. századi röpiratokból összeállított szövegkiadás már 1950-ben megjelent; 1953-tól 1967-ig a Keresztury Dezsővel közösen gondozott Batsányi kritikai kiadás négy kötetét publikálta. Első tanulmányai e szövegkiadó, kommentáló munka kapcsán születtek meg. Faludi egyik fordításának eredetijét feltárva azonban már a Batsányi és Rájnys közötti irodalmi vita előtörténetét tisztázta, rámutatva a XVIII. századi magyar prózaeszményt tápláló latin–francia klasszicizmus eleven hatására, ennek a latinos kultúrának „még élő, hatásokra reagáló és módosuló irodalmá”-ra. Ezzel az egyes írók és művek mögötti általános irodalmi elvek eszményt, ízlést formáló hatásának felismeréséhez érkezett, s a következőkben ezt az irodalmi rendszert, az irodalmi alkotás mögött feltárható elvek, hagyományok, hatások,

korabeli kihívások, feladatok és célok viszonyrendszerét igyekezett rekonstruálni. Két fő irányban volt lehetséges a továbblépés: az irodalmi tudat története (az irodalomtudomány története, az irodalom önreflexiói, az irodalomkritikának nevezhető jelenségek feltárása, az irodalomtörténeti hagyomány kialakulási csomópontjainak vizsgálata) az egyik; az irodalmi műnek mint történelmi helyzetbe ágyazott, aktuális kérdésekre megfelelni kívánó, korához szóló jelenségnek a tisztázása a másik (irodalomszociológia, befogadástörténet, az író és közönség viszonya, az irodalom mint eszköz- és intézményrendszer). Mindkét kutatási irány csak a legkülönbözőbb forráscsoportok minden korábinál rendszeresebb átnézésével, figyelemre addig nem méltatott adatok összegyűjtésével és új összefüggésbe való állításával volt megalapozható.

Először a XVI. századig nyúlt vissza e kérdéseket tárgyalva, a *historia litteraria* hazai előményeit keresve. Azután, amikor az Irodalomtudományi Intézetben a magyar irodalomtudomány és kritika történetének megírására vezetésével önálló munkacsoport szerveződött, s világossá vált, hogy az alapkutatások hiányában összefoglaló kézikönyv helyett egyéni monográfiák összefüggő sorozatában célszerű megvalósítani a feladatot, Tarnai Andor a legrégebb korszak, a magyar középkor feldolgozására vállalkozott. Könyve a korábbi középkori irodalmi kutatások hallatlanul adatgazdag és egyben távlatos szintézise, amely elsőként mutatja be a középkori irodalmi gondolkodás normáiként befogadott külföldi tankönyvek és forrásművek hatásrendszerét, gondolataiknak eredeti művekből kiolvasható hazai alkalmazását és adaptációit, majd az első, még szétszórt és rendszertelen elméleti nyilatkozatokat, az irodalmi működésről és az irodalomról vallott nézeteket. Áttekinti az irodalomtörténet-írás csíráiként számba vehető rendtörténeti anyagot. A literátus réteg csoportnyelvének kategóriájával döntő lépést tesz a különböző középkori műfajok irodalomszociológiai létformájának megértése terén.

Az intézeti kutatócsoport vezetőjeként a XVI–XIX. századi kritikátörténet kérdései is élénken foglalkoztatták, műfajok és alkotási módszerek mentén (*consultatio*, *parodia*, latin nyelvű költészet) maga is készített hosszmeteszeteket. A tanszékén folyó kutatási program részint az irodalomelméleti reflexió körébe tartozó forrásanyag (a verstani gondolkodás kezdetei, fordításelméleti megfontolások és fordítói gyakorlat stb.) összegyűjtését, részben régi magyar tudósok levelezésének feltárását, kiadását vállalta feladatul és végezte el, a hungarus-tudatú régi magyarországi értelmiség szellemi tájékozódási pontjait határozva meg ezáltal.

Alkotóerejének teljében, személyes kutatási tervek megvalósítása közben, odaadó tanári és nevelői munkájával felépített kutatói közösségek iránymutató vezetőjeként érte a halál, 1994. augusztus 25-én. Két nappal korábban ünnepelte 69. születésnapját.

Sorai, amelyeket tanáráról, Horváth Jánosról írt, most már őrá is vonatkoznak: „a magyar irodalomtörténet-írás klasszikusai közé tartozik ő, mint egy kor és mentalitás nagyszerű kifejezője, s így marad műve és személyisége a XXI. századra. Talán még emelkedik is rangja, ha a mainál alaposabb tudománytörténeti elemzéssel vizsgálják munkáját”.

2.

A Tarnai Andor által szerkesztett tanulmánykötetek, kiadvány-sorozatok, az általa gondozott szövegkiadások, valamint a recenziók, nekrológok, beszámolók stb. nem szerepelnek az alábbi bibliográfiában, csak a fontosabb cikkek, tanulmányok, monográfiák.

Sándor Iván, Bp., 1

Batsányi és Baróti Szabó (KERESZTURY Dezsővel), It, 1952, 69–93.

Batsányi széljegyzetei a Magyar Museum köteteiben (BARÓTI Dezsővel), ItK, 1953, 213–216.

Bél Mátyás ismeretlen művei, MKsz, 1955, 123–128.

Fischer Dániel és az első hazai folyóirat terve, MKsz, 1956, 32–49, klny. is.

Egy tibetinek álcázott laikus erkölcsstan a XVIII. századi magyar irodalomban, ItK, 1958, 177–186.

A deákos klasszicizmus és a Milton-vita, ItK, 1959, 67–83.

Hozzászólás Klaniczay Tibor A nacionalizmus előzményei a magyar irodalomban c. előadásához, MTA I. OK, 1960, 7–48.

Szekfü és a „nemzetietlen kor” irodalomtörténete, ItK, 1960, 189–198.

A magyar irodalomtörténeti hagyomány kialakulása, ItK, 1961, 637–658.

Die vergleichende Literaturgeschichte und Wissenschaftsgeschichte in Mitteleuropa im 16–18. Jahrhundert, Acta Litteraria, 1962, 338–341.

Az első francia nyelvű magyar irodalomtörténet szerzőjének kérdéséhez (KERESZTURY Dezsővel és TARDY Lajossal), ItK, 1964, 350–353.

A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 239–249 (VARGA Imrével), 326–331 (KLANICZAY Tiborral), 397–454, 458–471, 500–514, 527–590.

The Hungarian Milton-Debate in the 18th Century, New Hungarian Quarterly, 1965, 167–170.

Das Stammbuch von Michael Rotarides (Paul KÁRPÁTIval és SZENTIVÁNYI Bélával), Beiträge zur Sprachwissenschaft, Volkskunde und Literaturforschung (Berlin), 1965, 214–230.

A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965, 77–87, 148–188, 200–205.

Fritz Valjavec és a magyar irodalom, ItK, 1966, 233–240.

Landelinus ifjú, ItK, 1966, 166–171.

Verseghy Marseillaise-fordítása, ItK, 1966, 409–415.

Batsányi János Der Kampf-ja, ItK, 1967, 265–274.

Faludi Constantinus-drámájának programja, ItK, 1968, 563–566.

Pax aulae, Itk, 1968, 273–283.

Extra Hungariam non est vita... (Egy szállóige történetéhez), Bp., Akadémiai, 1969, 107 l. (Modern Filológiai Füzetek, 6.).

A magyarországi irodalomtörténet-írás megindulása, It, 1971, 35–77.

Tudomány- és kritikátörténeti kutatások az Irodalomtörténeti Intézetben, Magyar Tudomány, 1971, 580–583.

Magyar jakobinusok, bonapartisták és nyelvújítók, It, 1972, 383–396.

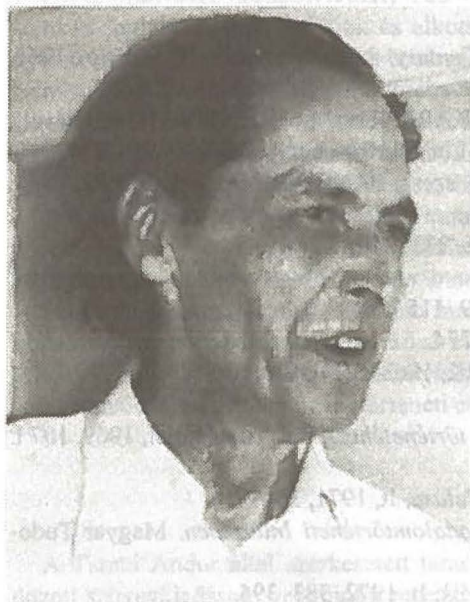
Horváth János Amade-jegyzetének közlése elé, It, 1973, 667–669.

Eger, 1943

Budapest, 50-es évek

Lovas, 1987

Esztergom, 1994. Hargittay Emillel

A magyarországi obszervánsok rendi krónikájának szerzői és forrásai, ItK, 1973, 135–147.
A Képes Krónika forrásaihoz = Középkori kütfőink kritikus kérdései, szerk. HORVÁTH János, SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1974, 203–211.

Michael de Hungaria, ItK, 1974, 657–669.

Lehrreiche Gedanken – Jeles gondolatok – Pensées instructives = „Sorsotok előre néz-zétek”. A francia felvilágosodás és a magyar kultúra, szerk. KÖPECZI Béla, SZIKLAY László, Bp., Akadémiai, 1975, 107–142.

A toposz-kutatás kérdéseihez, Literatúra, 1975, 66–73.

Lateinische Übersetzungen französischer Schrifttums in Ungarn des 18. Jahrhunderts = Acta conventus neo-Latini Amstelodamensis, ed. P. TUYNMAN, G. C. KUIPAR, E. KESSLER, München, Fink, 1979, 976–982.

A magyar kritika évszázadai. I. Rendszerek. A kezdetektől a romantikáig (CSETRI La-jossal), Bp., Szépirodalmi, 1981, 545 l.

A Budapest–Németújvári Sermones Dominicales (Vázlat), ItK, 1983, 23–31.

Die Universitätsdruckerei von Buda um die Wende des 18. zum 19. Jahrhundert = Wegenetz europäischen Geistes. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg, hrsg. Richard Georg PLASCHKA, Karlheinz MACK, Wien, Verlag für Geschichte und Politik, 1983, 60–64 (Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Instituts, 8).

„A magyar nyelvet írni kezdik”. Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon, Bp., Akadémiai, 1984, 345 l. (Irodalomtudomány és Kritika).

Lateinische Lyrik in Ungarn im 16–17. Jahrhundert, Acta Litteraria, 1984, 233–242.

Tudóslevelezések a XVII–XVIII. században = A magyarországi értelmiség a XVII–XVIII. században, szerk. ZOMBORI István, Szeged, 1984, 118–126.

G. J. Vossius retorikájának kolozsvári kiadásai = Tótfalusi Kis Miklós. Előadások, szerk. GOMBA Szabolcsné, HAIMAN György, Debrecen, 1985, 151–157; MKsz, 1986, 302–305.

A consultatio Magyarországon. A politikai nevelés irodalmi formáinak és stílusának történetéhez, ItK, 1986, 637–656.

Deutschland als Zentrum der internationalen lateinischen Dichtung im Späthumanismus = Das Ende der Renaissance. Europäische Kultur um 1600, hrsg. August BUCK, Tibor KLANICZAY, Wiesbaden, Harrassowitz, 1987, 155–164 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 6).

Előszó az 1988. évi kiadáshoz = HORVÁTH János, A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Szent Istvántól Mohácsig, Bp., Akadémiai, 1988³, I–XII.

A Halotti Beszéd retorikája = Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról, szerk. SZELESTEI NAGY László, Bp., 1989, 39–49.

Az irodalmi gondolkodás kezdeteinek megközelítése = Az irodalomtörténet elmélete, szerk. SZILI József, Bp., Akadémiai, 1989, II, 9–106 (Opus. Irodalomelméleti Tanulmányok, 11).

Latinság és magyarnyelvűség a régi magyar irodalomban = A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. Die ungarische Sprache und Kultur im Donauraum, 1, Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18–19. század fordulóján. Beziehungen und Wechselwirkungen an der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts, szerk. JANKOVICS József, KÓSA László, NYERGES Judit, Wolfram SEIDLER, Bp., Wien, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, 1989, 256–261.

A parodia a XVI–XVIII. századi Magyarországon, ItK, 1990, 444–469.

Szóbeliség és írásbeliség a középkori Magyarországon, Korunk, 1990, 492–499.

Soziale Existenz und Gelegenheitsdichtung in Späthumanismus = Sozialgeschichtliche Fragestellungen in der Renaissanceforschung, hrsg. August BUCK, Tibor KLANICZAY, Wiesbaden, Harrassowitz, 1992, 83–95 (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, 13).

Egy magyarországi tudós külföldön (Czvittinger és a Specimen), ItK, 1993, 16–38.

Három magyar költő Kufsteinban = A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára, szerk. GLATZ Ferenc, Bp., MTA Történettudományi Intézet, 1993, 271–276.

A váradi Orator extemporaneus = Klaniczay-emlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére, szerk. JANKOVICS József, Bp., Balassi, 1994, 365–378.

KECSKEMÉTI GÁBOR

TARNAI ANDOR (1925–1994)

1.

Ismét elment egy jó emberünk – hadd kezdjem a búcsúvételt szeretett barátunktól és kiváló tagtársunktól, Tarnai Andortól Arany János e szép szavával. A *jó*, mint Aranynál sem, ezúttal sem csak a társas emberi magatartásra vonatkozik. Arra is persze. Hiszen aligha volt, aki ne szerette volna csendes szavú, jóízű, minden érdemes iránt érdeklődő beszélgetését, halkán nevető humorát, mentségkereső, megértő, bár nem eleve fölmentő magyarázatát is mások hibáira, félszégeire. A *jó* jelző azonban legalább ennyire jellemezte munkaerkölcsét is. Vannak tán, voltak tán, akik szaporább módon dolgoztak és publikáltak. Neki azonban az alaposág, a minden oldalú vizsgálat és alátámasztottság fontosabb volt, mint a mutató gyorsaság és a megjelenési gyakoriság.

S mint saját egyedi munkásságának, úgy volt *jó* a karaktere szervezői, irányítói tevékenységének is. Amidőn az Irodalomtudományi Bizottság vesződséges vezetésétől gyengülő egészségére való tekintettel mentesítést kért és kapott volna is, a Bizottság résztvevői ragaszkodtak az ő szelid, de következetes és határozott főségéhez. S mikor ő állt a pesti Bölcsészkar régi magyar irodalmi tanszékének élén, az addiginál jobban szervezetten, erősebb követelményekkel, békésebben folyt a munka.

A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya, Irodalomtudományi Intézete és az ELTE Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke nevében elhangzott búcsúztatókat a Magyar Tudomány, az Irodalomtörténeti Közlemények és az Irodalomtörténet című folyóiratokból vettük át. Mindhárom Lovason hangzott el 1994. szeptember 3-án.

Tájékozódása és tájékozottsága széles körű volt, de céltudatosan és fegyelmezetten már Eötvös Collegista korától a középkori meg a reneszánsz és reformáció kori hazai latin és magyar irodalomra összpontosította figyelmét. Ami kollégiumi neveltségéből meg a maga fölismeréseiből következően is, természetszerűen, e korok egész, európai irodalmában való állandó és valódi otthonosságra is ösztönözte. Így már végzős korában a magyarországi latinitás kitűnő ismerője, s a két akkori fő hatóterületnek, az olasznak és a németnek is szorgalmas kutatója lett. Akkor azonban – a legsivárabb ötvenes évek voltak ezek – e korszakok részint háttérbe szorultak, részint nagyon is egyoldalú, tisztán ideologikus megítélésben részesültek. Így az ország vezető bibliothekájának, a Széchényinek kéziratárába kerülve könyvtárosi, kéziratárósi munkája mellett nem is ez lett hivatalos, feladatszerű kutatási területe.

A felvilágosodás korának, a 18. század egészének kérdéseibe dolgozta magát belé, s egymás után jelentek meg szövegközlései, tanulmányai, majd könyvei is. Egykori kollégiumi igazgatójával, igazgatónkkal, az akkor ott menedéket kapott Keresztury Dezsővel Batsányi János munkáit készítette elő gondosan kritikai kiadásra. Bár a középkor és reformáció világának búvárlását ekkor sem hagyta abba, de mélyen behatolt az aufkláristák gondolkörébe, műveibe is.

S itt egyrészt egy értékes jellembeli és egy tágabban vett fontos tudósi vonása is megmutakozott. Dolgozni akart s ott dolgozott, ahol erre mód és lehetőség nyílt. Nem engedte, hogy eredeti vonzódásától való kényszerű távolodása sértődött tétlenségbe, üres passzivitásba szorítsa. S szövegközlői s tanulmány szerzői munkái kialakították, csiszolták, finomították kutatói módszerét, földolgozó eljárását, s nem utolsósorban sokrétűvé tették történelmi szemléletét. A magyar hagyományon belül a Heinrich-féle Filológiai Közlöny s a Szilády-féle Irodalomtörténeti Közlemények legjobb szerzőinek minden variációra és tárgy történeti vándorlásra való figyelmét, Katona Lajosnak a különböző szellemi, irodalmi, művelődési rétegek befolyásoló alakítására való ügyelését, Husztinak és Melichnek a fordítást, a nyelvi változatok szigorú összevetésére való törekvését, végül, de nem utolsósorban Horváth Jánosnak a művelődéstörténetre és iskolázottságra meg a korszak jellemre való erős érzékenységet egyaránt magáévá tenni s érvényesíteni kívánta. S persze a külföld, elsősorban a nagy német filológusok eredményeit is kamatoztatni óhajtotta.

Olvasott modern nyelvlélektani, pszicholingvisztikai munkákat is, s méltányolta e munkákból a reálisnak mutatkozókat. De semmiféle divat és „kötelező” ajnározottság nem tudta az értelmezésben a szöveg keletkezési korának és a szerző rétege művelődéstörténetbe való ágyazottságának elsőbbségétől, alaptényétől eltéríteni. Szép példáit láthatjuk ennek utolsó nagy, s tán legjelentősebb munkájában, a hazai kritikátörténetet, a hazai irodalomfelfogást feldolgozó vállalkozás történetileg nyitó kötetében. Az egyház kanonizált latin szövegeinek fordítás-változatait úgy, oly eredménnyel vetette össze, hogy az az ismert vagy ismeretlen nevű fordítók nyelvi-nyelvjárási eredetét, művelődési fokát, szemléleti helyét, szellemi hovatartozását is megmutatta. Amiben, persze, segítette mindig megőrzött, de másokkal őt szembe soha nem állító keresztény hite, kultúrája is.

Több éven át adta elő a bécsi és berlini egyetemen a magyar irodalom történetét. De ott sem merült ki munkássága pusztán az oktatásban. Gazdagította, ösztönözte összehasonlító tevékenységét. Ennek birtokában, ezzel gazdagodva szerette volna folytatni itthoni munkáját. Be-

tegsége idején is dolgozott. Ami váratlan halálával megszakadt, azt tanítványainak népes tábora, rá mindig emlékezve folytatja. S mi szomorú szívvel ismétljük Arany szép búcsúszavát: ismét elment egy jó emberünk.

NÉMETH G. BÉLA

2.

Nehéz megszólalnom barátom és kollégám, Tarnai Andor koporsója mellett. Gyászbeszédben kellene búcsúznom tőle a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és barátai nevében. Gyászbeszédben, mely ünnepélyességbe foglalja az elemi szomorúságot, a történelmi vigasszal feloldhatatlan veszteségérzést. Mert ünnepélyesség felé tévedő szavaimat bénítják az emlékek. Itt és most sem tudom elfelejteni szótlán kedvességét, amely negyvenhét évvel ezelőtt biztató erőként sugárzott az Eötvös Kollégium utolsó nemzedékének gólyáira. Nem tudom elfelejteni beszélgetéseinket az Irodalomtudományi Intézetben, amelyeknek mindig szilárd alapot adott az ő pontos feladatmeghatározása és vállalása, s a közös kollégiumi emlékekből fakadó kölcsönös bizalom és örömmel folytatott beszédmód. És most is előttem áll a tudományos konferenciákon előadó Tarnai Andor, aki a tényekből, oknyomozásból, szembesítésekéből és meggyökeresedett, de sohasem ellenőrzött illúziók rombolásából épített fel rendszert, koncepciót és szellemi izgalmat. S előttem áll alakja harmonikus családi világában, amelyet tartózkodó elegancia és szeretet hatott át. Tudtam, hogy már régóta megérdemelte volna a legnagyobb tudományos elismerést, de azt is láttam, hogy a filozói köznapiságban eltöltött évtizedeit ugyanolyan belülről kiegyensúlyozott kedéllyel élte át, mint sikereit. Vendégprofesszorként ugyanaz a kutatói értékrend vezérelte, mint pályája elején a Széchényi Könyvtárban. S amikor az Akadémia tagja lett, azonnal azok közé került, akik tisztségüket a többletmunkával azonosítják, s megnövekedett lehetőségeiket szaktudományuk iránti felelősséggel párosítják. A középkori katedrális építőmestereihez volt ő hasonlatos, akiknek pillantása ugyan a rendszer végtelen értékcéljára, Istenre irányult, de céljukat mégiscsak úgy tudták szolgálni, hogy jó kézműves munkákat hoztak létre.

A történelem ítéletét azonban ez az alkotó típus sem kerülheti el, s ha ennek élete-munkája a halálon túli létnek is forrása lesz, a búcsúzás nem lehet hiteles a mégoly kedves hétköznapiokon túllépő szavak nélkül. A szomorúság, amelyet egy egyszeri és megismételhetetlen élet elmúlása vált ki, a létezés legegységesebb kérdésével szembesíti a gyászolót, de az alkotó halálon túli léte nemcsak vigasza az emberiségnek, hanem a felfogható örökkévalóság tartama is. Ha valaha megírják korunk irodalomtudományának történetét, abban fontos fejezet szól majd Tarnai Andorról. S a fejezet középpontjában bizonyára az a huszonnégy év áll, amelyet Tarnai Andor az Irodalomtudományi Intézetben töltött el és dolgozott végig. Szerencsés volt ebben a találkozásban, de a szerencse az ő történetében sem vakon járt. Már első nagyobb intézeti munkájában, az akadémiai irodalomtörténeti szintézis létrehozásában olyan feladatot kapott, amelyben találkozott filológiai elszántsága és irodalomismerete ugyanúgy, mint disz-

ciplínánk határait áttörő érdeklődése az eszmetörténet és a művelődéstörténet iránt. Alig néhány évvel később ez a kutatói előtörténet kapott széles teret, amikor Intézetünk kezdeményezte a magyar irodalomtudomány történetének megírását. Kortársként is biztosan mondhatjuk, hogy tudománytörténeti érvényű kezdeményezés volt ez, amelyben a főszerep Tarnai Andornak jutott. Évtizedeken át ő volt a kritikátörténeti munkaközösség vezetője, s mivel e munka a kutatás minden fázisát átíveli a forráskutatástól a szintézis-alkotásig, egyszerre kellett vállalnia a tárgy meghatározását, s a módszertan és a rendszerező elv kidolgozását, valamint a szükséges fogalmak tisztázását vagy megalkotását. Ideális munkaközösségi tevékenység volt ez, mert az ismeretlen célok csak dialógus formájában voltak elérhetők. S ideális szerep Tarnai Andor számára, mert éppen a dialógus adott formát szellemi nyitottságának, s mások iránti tiszteletének. E hosszú dialógus eredményeit a kritikátörténet sajtószereiről tanulmányban is összefoglalta, de még hasznosabb volt az a példa, amelyet a terv egyik megvalósítójaként felmutatott. Élete fő műve a kritikátörténeti szintézis első kötete, amely egyszerre szolgálja egy szűkebb téma kidolgozását, s az egész szintézis módszertani és koncepcionális továbbvitelét. Az irodalmi gondolkodás folyamatát vizsgálja ez a könyv a középkori Magyarországon. Feleletet ad olyan alapvető kérdésekre, hogy miképp változott az irodalmi művekkel szemben támasztott társadalmi igény, hogyan születtek meg, alakultak át és szűntek meg műfajok, s hogyan szabadult fel a magyar szöveg a latin uralma alól. Meggyőzően bizonyítja a fordítási gyakorlat fontosságát irodalmunk létrejöttében, s az irodalom szóbeli formáinak szerepét a folyamatban. S mert Tarnai Andor pontosan látta az irodalom mibenlétét a magyar középkorban, az irodalmi gondolkodás vizsgálatán át az egész középkori szellemi élet széles körképét volt képes megrajzolni. Éppen ezért méltatói nemcsak anyagfeltáró következetességét és szívósságát ismerték el, hanem az összkép korszakos tudománytörténeti hatását is. A korszak jó ismerői meggyőződéssel írták Tarnai Andor könyvéről, hogy utána középkori irodalomtörténetünknek immár új utakon kell továbbhaladnia, s le kell bontania azokat a koncepciókat, amelyek ingatag alapokra épültek. Ha ehhez hozzávesszük Tarnai Andor könyvét az *Extra Hungariam non est vita...* mitikus értelmezésének lerombolásáról, s tanulmányait a toposzról, a felvilágosodás koráról, valamint a Bessenyei-kritikai kiadás munkálataiban betöltött szerepét, ünnepélyes túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Tarnai Andor intézeti korszaka pályája termékeny magaslata volt, az ő munkája pedig egykori intézményének korszakos eredményeit gazdagította. Én, a huszadik századi kutató, némi nosztalgiával szakmánkon belül kemény tudományként emlegettem Bandi barátomnak az ő alkotásait. De metaforát nélkülöző jellemzése is bizonyítja, hogy nagy műveltsége, széles látóköre, pontos elvi, történeti és irodalmi anyagismerete, kritikai érzéke, tiszta fogalomhasználata és fogalomalkotása, s jártassága az irodalomtudomány sok műfajában, s a művelődés- és eszmetörténetben történeti értékévé teszi életművét. Szomorú, hogy ily hamar és ily váratlanul kritikátörténeti jelenséggé kell róla szólnunk, miközben tudjuk, hogy munkái nemcsak szilárd eredményeket mutatnak fel, hanem éppen az alapos feldolgozásból láthatóan új feladatokat is.

Búcsúzik tőle az Irodalomtudományi Intézet, s az egyik nagy vesztes, a kritikátörténeti munkaközösség. S búcsúznak barátai, akiknek nélküle egyre nehezebb lesz megtartani a munkát, jó kedélyt és szép emlékeket egyesítő emberi világot. Miközben hűségesen emlékezünk rá, megkíséreljük ragaszkodásunkkal vigasztalni feleségét, Évát, akinek derűje nekünk is oly

sokszor erőt adott. S tisztelettel gondolunk családjára, amelyben az alkotás és az értékteremtés hozzá méltóan tovább folyik.

Kedves Bandi, Isten nyugosztaljon!

BODNÁR GYÖRGY

3.

Húsz éve lesz, hogy Szauder József meghalt, nemrég ment utána Bán Imre, majd Klaniczay Tibor, és most Tarnai Andortól kell végbúcsút vennünk.

A régi magyar irodalmi műveltség nagy kutatói távoztak velük. Az Eötvös Collegium és Horváth János neveltjei, nemzedékük reprezentánsai voltak. Bán Imre a vidék csendjében lassan építette egynemű és súlyosbodó életművét. A fiatalabbaknak sokrétűbb s azonnalibb feladatokat kínált az idő, és ők Párizs és Róma, Berlin és Bécs katedráin is megállták helyüket. A kihívásokra Klaniczayban mutatkozott a legtöbb cselekvő és szuverén affinitás; a lehetőségekre Tarnai reflektált a legtartózkodóbban: úgynevezett „sematikus” korszaka neki nem volt. Szauder József, a két fiatalabb kollégiumi „gólyához” képest tekintélyes szenior megengedhette magának, hogy a maga módján szeresse őket: kíméletlenül. Szauder, aki az esszének is kiváló mestere volt, szóvá tehette a szervezőgénusz Klaniczay Tibor értekező prózájának kopár stílusalanságát; Szauder, aki csak sokáig értelt írásait publikálta, rámutatott Tarnai Andor legfőbb irodalomtörténet-írói erényeire: szűkszavúságára és tömörségére.

Rómából küldött egyik levelében írta nekem: Tarnaitól kell tanulni, nem a „mindenevőként” egyidejűleg művelt irodalomtörténet-írás, történettudomány, publicisztika etcetera „Jókai Mórjaitól”, akik önnön szobruk talapzatát vélik magasítani havonként megjelenő könyvekkel. Tarnaitól, mert ő Rimay Jánossal szólva „Egy igen többet nyom, mint más nagy rakás szón”. Tarnaitól – tehetem hozzá –: a magyar irodalomtörténet-írás „Pilinszkyjé”-től. Tőle, mert ő csak azokat a műveit írta meg, amelyeket nála jobban nem írhatott meg senki.

A hatvanas évek magyar filológiai mesterműve kétségtelenül Tarnai Andor tartózkodó terjedelmű, szegényes külzetű, mindössze hat ívnyi füzeté, az *Extra Hungariam non est vita* (1969). Ami anyag azonban benne gomolyog, s ahogy azt szintetizálja, az Szekfű és Horváth kifejtésmódjának magasába emeli a tárgyat, Szekfűtől ráadásul eltérő következtetésekre jutva. „Az önelégültség, a másokról hallani sem akaró makacs elzárkózás” provinciális proverbiumát Tarnai adattisztelő egzaktsága ugyanis elszakítja a magyarországi jezsuitáktól és a nemességtől, s „a német és szlovák evangélikus értelmiségi réteg patriotizmusának” a „nemzeti polgári fejlődés” előtti állapotához köti. Akik ma is a „magyar”- „nem magyar” törésvonal mentén látják megosztottnak a magyarságot, azoknak Tarnai Andor nem egy hasonló megállapítását ajánlhatom figyelmükbe.

Tarnai akadémikus főművét, a hetvenes években írt, de csak jókora késéssel megjelent nagymonográfiát a középkori Magyarország irodalmi gondolkodásáról („*A magyar nyelvet írni kezdik*”, 1984) nem tisztem és nem szándékom e megrendítő órán minősíteni; ezt is csak tömörségének és szűkszavúságának már-már túl szerény, bizonyos olvasói küzdelemmel appercipálható példájaként, mint „Exegi monumentum”-ot említem.

A *Vitéz hadnagy* előszavában Zrínyi úgy nyilatkozik művének „aphorismusokat” tartalmazó második részéről, hogy ebben „Cornelius Tacitus vitézségről való sententiáit aphorismusokkal” vegyítette; s hogy „Ez az author propter brevitatem et compendium inkább tetszett Liviusnál, noha megvallom, többet tanulhatni vitéz dolgot Liviusból”. A „propter brevitatem et compendium”: a rövidségéért és tömör előadásáért tisztelt Tacitus „lakonikus” vagy „atticus” stílusának erőseit mutatja – mutatis mutandis – Tarnai Andor életműve is. „Ez az author”, mármint Tarnai, „rövidségéért és tömör előadásáért” Szaudernek „inkább tetszett” Klaniczaynál, „noha [...] többet tanulhatni vitéz dolgot” Klaniczayból.

A *transiens* Livius-Klaniczay „vitéz hadnagy” is volt a javából; az *immanens* Tacitus-Tarnai a maga *Annales*ei: az *Extra Hungariam*, „A magyar nyelvet írni kezdik...”, *A magyar kritika évszázadai* és más művek lapjai közé zárta magát.

Ez a mindig és mindenkivel szívélyes és emberséges nagy tudós legendásan szerény természetű volt. Évek óta vezette már a Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéket, de még mindig úgy nevezte: „Tolnai-tanszék”. Saját vezetési stílusa is a szűkszavúsággal és tömörséggel jellemezhető. Értekezletet csak végszükségben tartott, nem vegzált, nem vizslatott, nem sürgetett. És tudója volt a legnagyobb pedagógiai igazságnak, hogy tudniillik a tanár nem azzal fejezi be az óráját, hogy lelép a katedréről, hanem épp azzal kezd el. Azzal, mert le kell ülnie egyenként konzultálni minden érdeklődővel és rászorulóval. Katedréről prelegálás helyett jobban is szerette a szeminárium meghittségét, még inkább a cigarettafüstös konzultációk magyarázó magányát. Keddi fogadónapján úgy ültek szobája előtt az aspiránsok, doktoranduszok, szakdolgozók, filozopterek, mint segélyre várók egy biztos kezű fogorvos előszobájában.

Emelt hangon szólni én őt soha nem hallottam. Lobogni, utolsó golyóig viaskodni sem szeretett. Az ő halk erőyének fedezetei hatalmas tudása és művei voltak. Nem a hitújítók és térítőik intranzigenciája, hanem a hitét saját művébe vető Erasmus okos megfontoltsága lehetett az eszményképe. Ahogy A Rotterdami elmélyülten az írásra összpontosít Holbein vásznán, úgy dolgozott órák hosszat, megállás nélkül Tarnai Andor is a Széchényi Könyvtár kézirat-tárában. Ilyenkor boldognak és megelégedettnak láttam. És akkor láttuk még boldognak, derűsnek, felszabadultnak, amikor Lancsák Gabiék Duna-kanyari kertjében hatvanadik születésnapján köszöntöttük a magunk dinamikus „homo ludens”-modorában. Volt ott Bél Mátyás-címeres, szélben csattogó Tarnai-zászló, futballmeccs lánykapussal, s tanítványaink közül fellépett ott a fegyverbe öltözött Juranics, Radivoj s Embrullah is Zrínyi eposzából.

És láttuk boldognak még az Éva asszony teremttette csodák díszletei között: az Attila utcai lakás-műalkotásban és itt Lovason, „a paradicsomban”, ahol egyszer egy sugaras nyári napot tölthetett el vendégként az akkori Tarnai-tanszék. Még kirándultunk is a kötésig érő ósvadfürengetegben. A gyenge kerti pázsit még csak tétován próbálgatta a gyepszőnyeg-szerepet a ház körül, de Éva asszony jóvoltából a Tarnai-ősök fényképgalériája már a falon függött, s a professzor kézikönyvtára is a polcokra került. Gazdájuk tehát Lovason új hazájára lelt, hiszen a filosz-haza „a magasban”: a könyvtár.

Lovasnak van egy metafizikai jelentése is. Tarnai ebben a Fényes Elek geográfiai szótára szerint „igen kies vidéken” épült faluban, amelynek ura a veszprémi káptalan volt, odakerült, ahol „a magyar nyelvet írni kezdték”: a középkori magyar irodalom szülőhelyére, hiszen a lovasi temetődombról sírja az Alapítólevél Tihanyára néz, mögötte pedig ott a Veszprém-völgy, amelynek kolostorába az Ómagyar Mária-síralmat címezték.

1983 július: Klaniczay Tibor 60. születésnapján a Ménesi úti Irodalomtudományi Intézetben.
Fent: Kovács Sándor Iván, Klaniczay Tibor, Tarnai Andor. Lent: V. Kovács Sándor, Tarnai Andor, Holl Béla

1987 nyarán Lovason: Bóta László (Tarnai Andor zászlajával), Hargittay Emil, Lancsák Gabriella, Schiemert Péter, Ravusz Terézia, Szentmártoni Szabó Géza, Kovács Sándor Iván, Tarnai Andor, Bóta Lászlóné, Tarnai Éva, Tarnai Andorné, Szelestei Nagy László, Németh S. Katalin, Tolnai Gáborné, Tolnai Gábor

Az elméjében felhalmozott tudás, amit magával vitt, s amit csak ő tehetett volna közkinccsé, pótolhatatlan nemzeti veszteség. Élő alakja, személyisége a legjobb Halotti Beszéd retorikájával, a legszebb szertartás reprezentációjával sem kifejezhető örök hiány; váratlan korai halála családjának és szűkebb környezetének elmúlhatatlan fájdalom; nekem személyes dráma.

Egyetemünk, Karunk, Intézetünk s Tanszékünk tanári kara és hallgatósága – akik nevében búcsút veszek Tőle – úgy emlékezhetne Rá, úgy őrizhetné emlékét legméltóbban, ha a hetvenedik születésnapjára tervezett tudományos ülésszak és emlékkönyv mellett gondot viselnének tanulmányai, kiadható kéziratai összegyűjtésére és publikálására is.

Isten nyugosztaljon Lovas földjében, Tarnai Andor!

Méltók voltunk-e, méltók leszünk-e Hozzád?

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

KÉT DOKUMENTUM A 60. SZÜLETÉSNAPRÓL

1. Gróf Zrínyi Miklós levele

1985. június 22-én Leányfalun, Lancsák Gabriellák kertjében köszöntöttük Tarnai Andort közelgő 60. születésnapja alkalmából. A játékos, jelmezes műsor egyik jeleneteként hozta a futár ezt a levelet „Csáktornyról, Zrínyi Miklóstól”. A ceremóniamester írta (vajon ki volt?) és olvasta fel, s adta át a vele járó ajándékot, a „velencei pohárt”. Egy kis magyarázat a megértéshez: Lancsákvár = Leányfalu; Gyula és Kunszentmiklós: Tarnai Andor és Tolnai Gábor szülőhelye; Takács Lőrinc kancellárius = Gyula polgármestere; Juranics és Radivoj = a katonának beöltözött Orlovsky Géza és Hausner Gábor, akik Tarnai és Tolnai zászlait hordozták; V. Kovács uram = V. Kovács Sándor, aki egy kolomppal tette a „hitván muzsikát”, amikor új műsorszám következett.

Szolgállok Kegyelmednek Édes Őcsém Uram és Istentül minden jót kívánok.

Egy ide Muraközi szigetembe frissen beszökött vitézem jelenté, hogy Őcsémuram Kunszentmiklós s Gyula végházait dicsőséggel hódoltatá, s kiváltképp Gyulának apraja-nagyja, Takács Lőrinc kancelláriussal egyetemben immár eltörlé ama hitván Kerecsényi vétkét. Nagy gyönyörűséggel hallám aztot is, hogy históriámbul új életre támadt Juranics s Radivoj vajdák

Tolnai s Tarnai Nagyságos Uraimék zászlait Leányfalun épült Lancsákvárra, az Duna mellé plántálták.

Klaniczay főgenerál édes hazánkban hon nem lévén, Öcsémuram igen virgonckodik, fennhéjjáz, fundál és ifjakat serkent, de végye eszébe Kegyelmed az Fatum s Fortuna változásit, mert „Mint az sebes menykű, röpi nagy dárdája, / Egy szempillantásban Ivánt elszaggatja” (Historiám, X. 61).

Nehogysem vakra vessen hát az kocka, s Kegyelmed kerek orcájának fényessége csorbítottassék, s legyen völgyes fogyatkozás benne, mint vagy on mind az Holdban, mind az Napban, kit mi eclipsisnek hívunk.

Mondja az fejül megírt bizott vitézem azt is, Kegyelmedék ott Duna mentében nagy vigan lakoznak, s hogy V. Kovács uram még holmi hitván muzsikát is tött (*nam nec chorda sonum dat, quem vult manus et mens* – hozom elő, *Ad lectorem*, eztet is Historiámban), s magyari oratóját deák szókkal keveré. Én is török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy. Megolvassátok példának okáért *Vitéz hadnagy* tractatusomat is, az melyben mondja az török: *Ja deulet basuma ia güzün desüme*, azaz Avagy holló hasamra, avagy tisztesség fejemre.

Vigan lakástok közben hasdagadozás, leánzó s asszonyszemélyekkel való untalan csintalankodások nélkül ellegyetek, az jó borokban való feles ivástól magatok tartóztassátok, azmint Historiámban aztot is előhozom: „Az jó hadviselő bor nélkül ellégyen, / Részegítő eszközt most hozzá ne végyen” (II, 24).

Mikor immár elvégeztem ez levelemet, Adria tenger mellől érkezett szolgálaim holmi belsőolaszországi marhákat csáktornyai várunkhoz hoztak. Azminémű pohároknak az velencés árus emberektől szerét tehették, abbul im Kegyelmednek egyikkel gazdálkodom. Az pohárnak inscriptiója ez világi színes jókról meg ne tóbolyítsa Kegyelmedet, mert bévül csak azt leli benne, amit nagy szégyenvallással én jussolék Kanizsánál. *Laurus et Nihil: Laurus est Nihil* – ime Öcsémuramnak jó szívvél küldött symbolumom.

Kegyelmednek jó akaró barátja

Groff Zrini Miklós bán,
az hadviselő tudomány doctora

Csáktornyán, 22. Junii 1985.

2. Tarnai Andor zászlajának leírása

„Rakva lévén hitem / Irgalmad erejével, / Épít egy zászlócskát / Kezem ő elméjével / Kit kövessen bátran / Lelkem fáradatlan, / Ha vív ellenségével” – kezdette siralmas éneki 11. versét Rimay János amaz argumentomról: „mit példázott légyen” az Nagyságos Gyarmathy Balassa Bálintnak „az ő fehér vörfolyás kamokából csináltatott zászlója”. Az fő poeta nyomdokában rák háton mászkáló nyavalyás pennánk most ama Főrendű Tudós Személy, Tarnai Andor zászlaját írja s építi, s ennek az íráskának éretlen ajándékjával tudósítja közönségesen az Összvegyűlteknél Minden Rendit.

Hogy az mostani saeculum kezdeti után 25. esztendőben, Gyulának ékes városában született, Tündöklő Hírnév Adományival Híresült Urunk zászlajának értelmét eszedbe vehesd,

bocsásd bé füleidbe szólásunkat, nyisd meg a te szemeidet az *kék* és *fejér* szín által jegyzett dolgoknak látására, s meghalljad-lássad setétben bujdokló elméd világosodására azt is, mit repraesentáljanak az zászló szélét beszélő, hosszant keresztbe metszett vöröfolyék avagy *triangulumok*, s címer képében miért az Bél Mátyás orcája tűnik elénk.

Gyula városa új mesterséggel épített zászlaját Ország Kancelláriáján mostani heraldikus urak kék és fejér színre oszták, várbástyafogazatokkal megékesíték – ez lészen zászlaja az mi Fő Tudós Urunknak is.

Az fene farkas fogát is példázó hegyes vöröfolyék Ő tudós elméjének éles-erős voltát, constantiáját, auctoritását mutatják; „Tej fejér szín jegyzi / Lágy szívét, engedelmet”; kék szín jegyzi az mindenünket befedő nagy kerek kék ég boltozatját. Bél Mátyás címerpaisra applicáltatott, megírt képébül penig következik, hogy nemcsak honjabeli nyelve szólásával ékeskedő, hanem deáki s germán nyelvnek is álla általa természeti és kellete szerint való tudománya és állapota helyére; mert mindezen nagy jeles és csudálatos tudományokra oly éber, ifjakra s vénekre személyválogatás nélkül szüntelen vigyázással vagyon, hogy távol való hertelen tekintéssel is az tudomány szép kamokáinak felemelt virági fényesen láttathatnak az tudós szemektől rajta.

Leányfalu, 1985. június 22.: Tarnai Andor zászlajának átadása
(Tolnai Gábor és Kovács Sándor Iván)

